

M.-R. Simoni-Aurembou repose désormais dans le petit cimetière de Cressanges, dans ce Bourbonnais qui lui était cher et qui n'avait pas été complètement exclu de ses recherches. Lorsque sa mère, Renée Aurembou, auteur apprécié de nombreux romans pour enfants, publia *Il était une fois... Le Bourbonnais* (Marseille : Jeanne Laffitte, 1983), un recueil de souvenirs personnels, mais aussi de textes, d'entretiens, d'enregistrements concernant quatre villages auxquels la reliaient ses attaches familiales, Marie-Rose Simoni-Aurembou s'associa à son travail en rédigeant les notes, la bibliographie et le lexique.

Que ces quelques pages soient le témoignage d'une profonde amitié née en juin 1966, lorsque Marie-Rose vint à Lyon pour solliciter un poste auprès de Mgr Gardette, alors responsable de l'entreprise des atlas linguistiques régionaux, et que, jeune assistante, je fus chargée de lui rendre le séjour le plus agréable possible.

Brigitte HORIOT
Université Lyon III

JOSEP M. PUJOL I SANMARTÍN
(Barcelona, 1947-2012)

La mort prematura de Josep M. Pujol als 65 anys d'edat el passat 26 d'agost de 2012 ha deixat la filologia sense una de les ments més lúcides que hem tingut els darrers temps. Format en Filologia Hispànica a la Universitat de Barcelona (1964-69) sota el mestratge de professors de la talla de Martí de Riquer, Francisco Rico, Joan Bastardas i Antoni Comas, les seves primeres passes professionals el van dur a treballar en el món de l'edició, primer com a redactor de la *Gran Enciclopèdia Catalana* (1967-69) i cap d'edicions de Seix Barral (1971-73), i després per compte propi.

El 1979, Jaume Vidal i Alcover li va oferir incorporar-se a la universitat, a Tarragona, en el que aleshores era la Divisió VII de la Universitat de Barcelona, per impartir les assignatures de Literatura Medieval i de Literatura Catalana Tradicional. La seva acceptació el va vincular des d'aleshores a la universitat i a Tarragona, on sempre va exercir la seva docència tot i que vivia a Barcelona.

L'any 1982 va realitzar la tesi de llicenciatura amb un estudi titulat *Contribució a l'índex de tipus de la rondalla catalana*, que de seguida es va convertir en un treball de referència en el món de la investigació rondallística. El treball posava en ordre i, sobretot, feia visible el material rondallístic publicat des de mitjans del segle XIX pels folkloristes catalans. Però a més, el presentava classificat d'acord amb el sistema tipològic internacional d'Aarne/Thompson (*The types of the folktale* 1962), un treball que fins aleshores només havia estat abordat pel folklorista alemany Walter Anderson per a les rondalles de Joan Amades (*Eine katalanische Märchensammlung, Schweizerisches Archiv für Volkskunde* 50, 1954: 57-62), i pel professor Josep A. Grimalt per a les rondalles d'Antoni M. Alcover (*La catalogació de les rondalles de Mn. Alcover com a introducció a llur estudi*, 1975, tesi doctoral).

El 1991 es va doctorar amb la tesi *Sens i conjointures del llibre del Rei en Jaume* dirigida per Jaume Vidal i Alcover i per Joan Bastardas. La tesi, en la qual va treballar durant nou anys, va ser producte d'un enfocament madur i original, consistent a estudiar el *Llibre dels fets* de Jaume I des de l'òptica de les lleis que regeixen la narrativa folklòrica. Aquesta «singularitat» en el plantejament per tal d'estudiar «un text tan singular com el *Llibre dels fets*», en paraules de Xavier Renedo («Josep Maria Pujol, el rei Jaume i el *Llibre dels fets*», *Mot So Razo* 12, 2013: 20), va obrir una nova línia d'anàlisi per a la interpretació d'aquesta important obra de la literatura catalana medieval.

La docència de Josep M. Pujol a Tarragona, en la que a partir de 1991 va ser ja la Universitat Rovira i Virgili, va cobrir diverses matèries. Durant la trentena d'anys que va dedicar a la universitat, va impartir assignatures (de llicenciatura i de doctorat, de grau i de postgrau) que, sota diverses denominacions, abastaven els tres grans àmbits d'estudi que van ser objecte de la seva investigació: (1) Literatura catalana medieval (segles XII i XIII); (2) Etnopoètica i folklore (història del folklore i folklore narratiu); i (3) Tipografia (ortotipografia, i història de la tipografia, del llibre, de l'edició i de la impremta). A més, durant molts anys, també va ser professor de l'assignatura Literatura Romànica, comuna als plans d'estudis de Filologia Catalana i de Filologia Hispànica de la Facultat de Lletres de la Universitat Rovira i Virgili.

El seu reconeixement i prestigi en el món acadèmic també el van dur a impartir cursos en altres centres, com per exemple, els dedicats a l'estudi de la tipografia, al Centre Universitari de Disseny i Art de Barcelona (EINA), i a l'ortotipografia a les universitats de Girona i Pompeu Fabra.

Com a investigador va ser un intel·lectual atípic (si ens regim pels estàndards que avui prevalen en les nostres universitats). No treballava per fer currículum sinó pel gust de satisfer la seva gran curiositat científica i per orientar la tasca dels alumnes a les seves classes, com pertoca a un bon mestre. Els seus treballs minuciosos i precisos, dirigits a l'establiment de criteris d'edició, a la confecció de llistats bibliogràfics, o a la creació d'altres eines del que en podríem dir infraestructura de recerca, van ser divulgats per ell mateix entre l'alumnat i entre els seus col·legues de forma generosa, sense que els arribés a publicar i, per tant, poguessin tenir una major visibilitat.

La seva recerca va donar lloc a una obra publicada que té una solidesa indiscutible i una extensió gens menyspreable. Pel que fa als llibres, en el terreny de la literatura medieval destaquen dues publicacions sobre el *Llibre dels fets*: l'edició antològica, *Jaume I, llibre dels fets* (1991), i l'edició completa i en català modern, *El llibre dels fets de Jaume el Conqueridor* (2008), en col·laboració amb Agnès i Robert Vinas. En etnopoètica i folklore són essencials el llibre de rumors i llegendes urbanes *Benvingut/da al club de la SIDA i altres rumors d'actualitat* (2002), resultat d'un projecte d'investigació amb el Grup de Recerca Folklorica d'Osona, i els dos catàlegs de rondalles, *Índex tipològic de la rondalla catalana* (2003) i *Índex of Catalan folktales* (2008), que vam realitzar conjuntament en el marc d'un extens projecte de catalogació de les rondalles catalanes (2000-2002, 2005-2008). Finalment, sobre tipografia, cal destacar especialment les obres *Tractat de puntuació* (1989) i *Ortotipografia* (1995), que va escriure en col·laboració amb el seu bon amic, el lingüista Joan Solà (Bell-lloc d'Urgell 1940 - Barcelona 2010).

Si els llibres destaquen per ser obres de referència en els tres camps en què es va especialitzar, els articles, capítols de llibre i pròlegs que va escriure són també d'un nivell remarcable. En l'àmbit de la literatura medieval destaquen «The "Llibre del rei En Jaume": A matter of style» (*Historical literature in Medieval Iberia* 1996: 35-65) i «¿Cultura eclesiàstica o competència retòrica? El llatí, la Bíblia i el rei En Jaume» (*Estudis Romànics* 23, 2001: 147-172).

En etnopoètica i folklore, són de referència: (a) els articles sobre teoria del folklore «Literatura tradicional i etnopoètica: Balanç d'un folklorista» (*La cultura tradicional a debat* 1985: 158-167) i «Sobre els límits del folklore narratiu» (*Estudis Baleàrics* 52, 1995: 63-74); (b) els estudis sobre rondalles «Variacions sobre un tema narratiu: El llop cerca esmorzar (AaTh 122A) a les terres catalanes» (*Actes de l'Onzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* 1999: 337-364) i «L'ocellet es fa un vestit nou (ATU 235C*) en la tradició oral i en la literatura» (*El cuento folclórico en la literatura y en la tradición oral* 2006: 271-293); (c) els treballs sobre llegendes «Històries extraordinàries, llegendes urbanes» (*Perspectiva Escolar* 102, 1986: 16-20), «Variacions sobre el Diable» (*Revista d'Etnologia de Catalunya* 4, 1994: 44-57) i «Reflexions sobre el folklore a propòsit dels rumors» (*Benvingut/da al club de la SIDA i altres rumors d'actualitat* 2002: 11-60); (d) els estudis sobre literatura medieval i folklore «El mite de l'heroi a la casa de Barcelona: Guifred I el Pelós i Jaume I» (*Mites i llegendes* 2002: 113-133) i «El rei En Jaume i

Maria F.: la construcció artística del relat oral interactiu» (*El rei Jaume I en l'imaginari popular i en la literatura* 2010: 11-31); i (e) els treballs sobre història del folklore «Introducció a una història dels folklores» (*La cultura* 1999: 77-106), «Un episodi preliminar de la història de la rondallística catalana: Milà i Fontanals, 1853» (*Literatura i identitats* 2004: 59-79); «Pau Bertran i Bros (1853-91), una cruïlla del folklore català» (*El rondallari català* de Pau Bertran i Bros 1989: VII-LXV); «Josep Romeu i Figueras, folklorista» (*Materials i estudis de folklore* de Josep Romeu i Figueras 1993: 5-28) i «Francesc de S. Maspons i Labrós en la rondallística del seu temps» (*Lo rondallaire* de Francesc de S. Maspons i Labrós 2010: 7-52).

Finalment, entre els treballs sobre història de la tipografia, del llibre, de l'edició i de la impremta destaquen «De William Morris a Stanley Morison: Principios de la tipografía fundamental» (*Principios fundamentales de la tipografía* 1998: 9-92), «Jan Tschichold y la tipografía moderna» (*La nueva tipografía* 2003: XIII-XXXVIII), «Art de la impremta i edició de bibliòfil» (*Tres arquitectes del llibre: Lluís Jou, Jaume Pla, Miquel Plana* 2005: 93-107), i «La tipografia del segle XIX a Barcelona» (*L'exaltació del llibre al Vuitcents: Art, indústria i consum a Barcelona* 2008: 33-68).

Una obra com la de Josep M. Pujol convé que sigui coneguda i consultada, però malauradament alguns dels seus treballs, especialment els que es van publicar fa anys, són difícils de trobar. Per això, des del Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili estem treballant per posar a l'abast dels investigadors el conjunt de les seves contribucions científiques en format llibre, amb la intenció de cobrir els tres grans àmbits en què es va especialitzar. De moment, pel que fa a l'etnopoètica i el folklore, la unitat de recerca Arxiu de Folklore ha impulsat l'elaboració del llibre *Això era i no era. Obra folklòrica de Josep M. Pujol*, a cura d'Emili Samper i meva. El llibre, que està previst que aparegui a finals del 2013, aplega 25 treballs sobre folklore, que havien estat publicats en forma d'article, capítol de llibre, introducció o pròleg, i l'edita Publicacions URV gràcies al finançament del Departament de Filologia Catalana, de la Facultat de Lletres i del vicerectorat d'Estudiants i Comunitat universitària de la Universitat Rovira i Virgili.

Josep M. Pujol va ser una persona molt estimada. Per això, des de la seva mort, molts col·legues i amics han volgut recordar la seva figura i la seva obra amb tot un seguit d'homenatges. Així, han aparegut des d'articles i necrologies en la seva memòria fins a escrits en blocs personals que posen de relleu les seves qualitats humanes i intel·lectuals. Entre aquests homenatges cal destacar, d'una manera especial, els següents: (1) «La filologia d'autor en els estudis literaris. I Congrés Internacional sobre Crítica Filològica i Ecdòtica. Textos Catalans del segle XIX i XX. Homenatge a Josep Maria Pujol» (4 i 5 d'octubre de 2012, Càtedra Màrius Torres de la Universitat de Lleida); (2) el que el Grup d'Estudis Etnopoètics (del qual Josep M. Pujol era membre fundador) li va dedicar en la VIII trobada del Grup celebrada a Bocairent els dies 9 i 10 de novembre de 2012; en aquesta ocasió, el seu exalumne i ara tècnic de l'Arxiu de Folklore, Emili Samper, li va dedicar un sentit i afectuós escrit d'homenatge titulat «In memoriam Josep M. Pujol»; (3) la Jornada acadèmica en memòria de Josep M. Pujol, organitzada pel Departament de Filologia Catalana, amb el suport de la Facultat de Lletres, que va tenir lloc el dia 19 de desembre de 2012 a la Sala de Graus del Campus Catalunya de la Universitat Rovira i Virgili; en la jornada, dedicada a posar en relleu l'aportació de Josep M. Pujol als estudis de literatura medieval, de tipografia i de folklore, hi vam intervenir, respectivament, Xavier Renedo, Albert Corbeto i jo mateixa; (4) l'Acte d'homenatge de l'APELLCC al seu president Josep M. Pujol, que va tenir lloc a la Sala de Graus de la Facultat de Lletres el dia 11 d'abril de 2013 i que va consistir en la lectura pública d'alguns fragments del *Llibre dels Fets*; (5) l'exposició organitzada per l'escola de disseny EINA de Barcelona, que es va poder veure a l'espai Barra de Ferro entre els dies 16 d'abril i 4 de maig de 2013, i en la qual es van exposar una seixantena de treballs originals realitzats per alumnes i amics que van respondre a la crida d'homenatge; (6) la Lectura de llegendes del Camp de Tarragona en home-

natge a Josep M. Pujol organitzada per la Biblioteca Pública de Tarragona i l'Associació de Professionals i Estudiosos en Llengua i Literatura Catalanes (APELLC), que va tenir lloc el 22 d'abril de 2013 dins dels actes de celebració de la revetlla de Sant Jordi 2013; i (7) el Congrés internacional «L'estudi del folklore: teoria, història, arxius» realitzat els dies 20 i 21 de juny de 2013 al Paraninf de la Universitat Rovira i Virgili, sobre el qual en podeu llegir la crònica en aquest mateix número de la revista.

Josep M. Pujol va ser un home culte i afable en el tracte. Dotat d'una especial sensibilitat lingüística, escrivia amb elegància i erudició, com només ho saben fer els grans mestres. La seva obra en deixa constància: és sòlida i exquisida, i sobretot una font indiscutible de saber.

CARME ORIOL
Universitat Rovira i Virgili

MARGHERITA MORREALE
(1922-2012)

La conciencia del paso del tiempo, y más entre quienes nos dedicamos al estudio de la producción textual de otras épocas, está siempre presente, pero esta se hace más viva cuando faltan las personas que constituyeron nuestro espacio vital e intelectual. La muerte de la profesora Morreale el pasado 18 de septiembre a los 90 años de edad marcará, sin duda, una etapa de los estudios hispánicos. Margherita Morreale de Castro nació en 1922 en el seno de una familia de científicos y diplomáticos, lo que le permitió viajar por Europa y cursar un bachillerato de humanidades en Viena, etapa que, a decir de ella misma, fue la que más influyó en su formación. Allí estudió, con el rigor y constancia que la han caracterizado siempre, la gramática latina y leyó a los clásicos, y aprendió un principio metodológico que ha aplicado exhaustivamente a los textos hispánicos a los que se ha dedicado a lo largo de su dilatada carrera investigadora, y que trataba de transmitir a todos sus alumnos, independientemente de su grado de formación, y a quienes tuvimos la fortuna de acercarnos como investigadores en ciernes a su inmenso saber: la comparación.

Su conocimiento de lenguas, interiorizadas unas en su niñez, otra, el español, en su juventud, su vastísima cultura y, por qué no, sus experiencias vitales, en un período convulso y, para muchos, confuso, de la historia europea, prepararon una mente de por sí privilegiada para la indagación en el amplio espacio de los textos de antaño. En una proporción que “no admitía modo”, la lectura fue constante, y ni siquiera interrumpida cuando el deterioro de su vista se lo impidió, pues se hacía leer los textos en un afán de mantenerse al día de lo que se publicaba. Poco amiga de boatos, aceptaba a regañadientes las honras, aunque con sincero agradecimiento. Recordamos sus reticencias iniciales a aceptar un doctorado «honoris causa» en la Universidad de Barcelona. «Yo no merezco un reconocimiento tan importante», le oímos decir más de una vez, quizá con la intención de ir haciéndose a la idea; el saber que en el mismo acto participarían los investigadores que habían obtenido el doctorado ese curso la animó a aceptar el nombramiento. Su campo no fue, ciertamente, el de las intrigas universitarias, incompatibles con una dedicación total al conocimiento y a transmitir ese conocimiento.

Margherita Morreale fue una persona dotada de extraordinario espíritu crítico, pero al mismo tiempo sencilla y generosa. «Ustedes hagan como les digo, no como ven que hago», solía repetir, no considerándose a sí misma modelo digno de ser imitado; y sin embargo sus obras aún más que sus palabras fueron ejemplo de comportamiento —en la vida cotidiana y en la académica— imposible de olvidar. Así, tanto su casa de Padua como la de Málaga tuvieron siempre sus puertas abiertas a todo el mundo; en Padua fuimos testigos de la presencia de colegas, de parientes más o menos